

Зорица Ивановић

ГРАДСКА ПОРОДИЦА У СИСТЕМУ СРОДНИЧКИХ ОДНОСА

— Прилог проучавању —

У антрополошкој и социолошкој литератури јавља се мишљење да у савременим индустријским друштвима, нарочито у урбаним срединама, сродство и сроднички односи немају важну улогу и да су се њихов друштвени значај и детерминантност изгубили. Процеси индустријализације и урбанизације делују на промену економске основе сродничких (породичних) група, а њихова непосредна последица су промене у сродничком груписању које се одвијају у правцу издвајања нуклеарне породице из ширих сродничких структура. Нов положај породице у односу на сроднички систем и у целокупној друштвеној структури ствара мишљење да у савременом друштву односи породице са осталим сродницима немају већи значај, осим у неким сеоским срединама. Градска породица се најчешће проучава у односу на друге, формалне и неформалне, друштвене везе, док њени односи са ванпородичним сродницима остају занемарени.

И у југословенској етнолошкој литератури готово да нема прилога који би се бавили питањем сродства у градским срединама нашег друштва и указали на карактер веза између породице и њеног спољашњег сродничког окружења као дела укупних друштвених односа градске породичне групе. Структура сродничких веза ван нуклеарне породице најчешће је само нејасно замишљена или узгред дата у радовима који се баве другим проблемима, а њихове функције су посматране као да имају маргинални значај.

На основу анализе сродничке мреже нуклеарне породице одређеног типа-традицијска сеоска мигрантска породица, овај прилог даће слику сродничких односа који функционишу у урбаним срединама нашег друштва. Наш основни циљ био је да видимо да ли и на који начин градска култура утиче на интензитет и садржаје односа уже породице са ванпородичним сродницима, односно колико традицијска културно-идеолошка основа и даље регулише њихову природу. Поменули смо и факторе који утичу на њихово одржавање, као и услове који производе одређен тип односа међу сродницима, а истовремено смо покушали да повежемо културне идеале са стварним понашањем.

Имајући на уму значај сродства у нашој традицијској култури и друштву и специфичности његовог развоја, наше истраживање се заснива на две основне претпоставке: 1) да је нуклеарна породица издвојена али не и изолована из ширих сродничких групација. У градској средини је ужа породица издвојена из традиционалног сродничког контекста који подразумева заједницу живота и рада међу одређеним категоријама патрилинеарних рођака, али се не може рећи да ту долази до кидања сродничких веза и да сродство губи свој друштвени значај; 2) да традицијска култура не утиче само на унутрашњу породичну организацију коју одликује сегрегација улога супружника већ и на природу и карактер њених спољашњих друштвених односа, дакле и на везе са сродницима.

Из изнетих поставки намеће се, сматрамо, оправдано питање: да ли у условима где су испреплетана два културна система, традицијски и савремени, као што је то случај у нашим градовима, градска култура утиче и на односе породице са сродницима или су они и даље регулисани обрасцима традицијске културе?

Проучавали смо шире сродничке односе који се простиру ван ограниченог круга нуклеарне породице, односно поље интеракције између породичног нуклеуса и ближе и даље зоне сродничке мреже, као дела целокупних социјалних односа градске породице. Настојали смо да утврдимо који обим, садржај и тип односа са сродницима развија ова породица, као и да оценимо њихов друштвени значај. Ту је потребно дати две напомене појмовног карактера. Прво, под градском породицом смо подразумевали само ужу, нуклеарну породицу која живи у одвојеном и засебном домаћинству, занемарујући остале форме породичног живота које такође постоје у граду. Како је обим делујућих фактора, а тако и варијација породичног понашања према сродству велики, било је потребно одредити, дефинисати породицу чије односе са сродницима желимо да посматрамо. Нуклеарна породица чију смо мрежу и карактер сродничких односа проучавали може се концептуализовати као традицијска мигрантска породица, где се као њена основна карактеристика јавља сегрегација улога и односа између мужа и жене, и, уопште, примена образаца и вредности традицијске културе у многим доменима живота и комуникације. Постојали су и други чиниоци за које се може претпоставити да утичу на проучаване односе. Услед тога је хомогенизација породичног типа извршена на тај начин што су све породице у фази одгајања и васпитања деце школског узраста, оба родитеља су запослена и релативно скоро су се доселили у град. Увођењем још једног фактора, степен образовања, и то само у његовим екстремним вредностима, ниско и високо образовање, установили смо подтипове у оквиру издвојене целине. Избор породица извршен је на основу типолошког препознавања.

Шире или ванпородичне сродничке односе, спољашње сродничко окружење схватамо као низ односа које породица кроз различите облике социјалне акције одржава са другим сродничким групама и појединцима који су у међусобним односима вертикалног и хоризонталног разграновања и који обухватају не само агнатске већ и матрилинеарне и афиналне сроднике.

Испитујући породично понашање у различитим сродничким интеракционим ситуацијама, овај рад је покушај изучавања сродничких односа који функционишу у нашим градовима, а не само реконструкција културних образаца.

Ради утврђивања степена дејства градске културе на карактер ширих сродничких односа, као контролну групу смо одредили породицу која своје порекло из града води кроз више генерација.

Разматрања су вршена на материјалу који је сакупљен личним теренским истраживањима у неколико градова у Србији — Београд, Титово Ужице, Шабац.¹ Резултати се односе само на конкретни тип породичне организације и више упућују на неке особености изучавањег односа него што дају дефинитивне закључке.

*
* *
*

Са ретким изузетцима, свака од нуклеарних породица је постављена у контекст сродничких односа који се пружају споља, од породице ка другим сродничким породичним групама и појединцима. Укупна група познатих (признатих) рођака породице формира пре мрежу односа него организовану групу², међутим, то не значи да су односи сродства изгубили своју културну и друштвену детерминантност и да су производ само личног избора и наклоности појединаца. У сродничкој мрежи породице могућно је утврдити подгрупе сродника чију комуникацију и даље одликују чврсто структурирани односи и улоге. Више је реч о томе да градске породице које се налазе у „центрима друштвених збивања“, где је уобичајен шири радијус културних могућности, имају више услова за индивидуални избор понашања, више слободе, а мање прописане обавезности у понашању уопште, па и према сродницима.

Међутим, сроднички свет који окружује ту породицу у њеном одвојеном домаћинству није неки нејасан и неодређен свет сродничких веза која се пружа споља неограничено, до великог броја удаљених и непознатих група рођака, било по крви било по браку. Сродничка мрежа породице има своју унутрашњу структуру и динамику која зависи од више чинилаца, и у одређеној средини и условима треба да буде одређена конкретном анализом.

Да би се добила права и истинита слика о изгледу и садржају сродничких односа које одржава нуклеарна породица, потребно је

¹ Емпиријски подаци прикупљени у Београду служили су за израду дипломског рада, док је материјал из Титовог Ужица и Шапца сакупљен у оквиру пројекта *Етнолошка истраживања урбаних средина на тлу Србије*, које спроводи Етнографски институт САНУ.

² Под појмом мрежа односа подразумева се сноп социјалних односа, друштвено поље које није ограничено заједничком границом и у коме је свака особа повезана са одређеним бројем људи, од којих се неки међусобно познају, а неки не. Слика која се може замислити јесте скуп тачака од којих су неке повезане линијама, замишљене тачке су људи — појединци или групе — а линије указују на то које су особе или групе у међусобној интеракцији; Elizabeth Bott, *Family and Social Network-Roles, Norms and External Relations in Ordinary Urban Families*, Tavistock Publications Limited, London 1957, стр. 58—59.

одредити правац и обим до ког се шире активни сроднички односи које схватамо као превођење у акцију постојећих крвних и брачних веза. Дакле, треба разликовати сродничко знање од признавања личног односа — кад људи знају да су на неки начин у сродству са одређених особама и могу да имају неке информације о њиховом животу и кад на различите начине одржавају односе са њима³. Ми у овом раду нисмо настојали да утврдимо укупан број породици познатих сродника, јер ти подаци не говоре много о стварним односима које породица одржава с некима од њих. Једино проучавајући социјалну природу генеалогских веза у могућности смо да опишемо односе које градска породица одржава са сродницима и да проценимо њихову улогу у породичном животу. То значи да смо се првенствено бавили активним односима сродства.

С друге стране, породица не одржава исте односе са свим сродницима. На основу интимности контакта са рођацима и степена знања о њима, могућно је извршити класификовање односа породице према сродству, како је то урадила Е. Бот у свом раду.⁴ Издвојила је четири типа сродничких односа, односно четири степена социјалне блискости (удаљености) између породице и ванпородичних сродника. То су: интимни сродници, ефективни сродници, неефективни сродници, и непознати сродници.

Интимни сродници су сродници са којима се породица често посећује и где постоји узајамна помоћ када је потребно.

Групу *ефективних* сродника сачињавају они са којима нисмо тако блиски да би се могли назвати интимним, мада неки контакт постоји. О њима и њиховом животу породица има знатан степен знања, и то не само о чињеницама као што су име, занимање и слично већ и о њиховим интересима, тежњама, укусу.

У *неефективне* сроднике убрајају се особе са којима контакт не постоји, али о којима супружници имају одређено знање, мада је оно ограничено на чињенице као што су име, место боравка, посао.

Непознати сродници су сродници о којима људи не знају готово ништа осим чињенице да постоје.

Та класификација сродничких односа више се односи на социјалну него на генеалогску дефиницију сродства. Применом ове класификације, и на нашем материјалу се показало да оне стварно постоје у сродничкој мрежи породице. Интимност контакта и степен породичног знања о сродницима разликују се. Међутим, с обзиром на посебности и разлике у друштвено-економском и културном развоју српског друштва у односу на енглеско друштво у коме је Е. Бот вршила истраживања, нисмо могли да полазимо од истих критеријума који се односе на интензитет контакта међу сродницима. Њих је било потребно посебно утврдити, а такође и садржаје који су карактеристични за различите типове активних односа традицијске мигрантске породице и ванпородичних сродника као производе

³ Colin Rosser and Harris, *The Family and Social Change — A Study of family and Kinship in a south Wales Town*, London, Routledge and Kegan Paul, New York; The Humanities Press, 1968, стр. 195—196.

⁴ Elizabeth Bott, n.d. 119—121.

српског друштва и културе и положаја такве породице у граду као новој средини.

Прва два степена социјалне дистанце између породице и сродника — интимни и ефективни сроднички односи којима смо се првенствено бавили — испољавају се као два типа непосредних, активних односа који су значајни за саму породицу, као и ширу друштвену улогу. Ван тих односа, који добијају своју конкретизацију кроз одређене облике социјалне акције, шири се поље социјално неактивних сродничких веза и односа — неефективни и непознати сродници — који се заснивају само на чињеници сродства, и, чак, и као такви, кад је реч о нашем друштву, још увек имају изражену функцију социјалне идентификације. Потребно је нагласити да та граница није статична и непроменљива. Показало се да односи могу бити „успавани“ током дужег периода у смислу недостатка социјалне интеракције и да изненада оживе у одређеним, нарочито кризним ситуацијама позивајући се на осећање сродничке припадности и морални императив сродничког колективизма, а нарочито ослањајући се на моралност помагања сроднику („Ко ће коме, ако не свој своме“).

Није лако одвојити интимне од ефективних сродника, посебно ако су просторно удаљени од породице. Питање разлика између те две сродничке категорије не појављује се само као питање чланства у њима и учесталости међусобних посета већ се испољава и у другачијим нивоима партиципације и одржавање односа. Интимни и ефективни сроднички односи, као два типа односа, показују различите степене блискости породице и сродства, имају различит састав и одликују их другачији обрасци понашања, права и обавезе. Обим и састав групе *интимних сродника* зависи од постојања и могућности сродника на одређеној сродничкој позицији ван нуклеарне породице. Тако, они могу бити различити од породице до породице. Међутим, одређени односи се јављају као релативно стабилно језгро у групи интимних сродника традицијске породице. Основна детерминанта њиховог избора и природе контакта јесте степен сродства. Породица готово обавезно одржава ближе и присније односе са особама чије је место у сродничком систему култура посебно истакла и нагласила. Те везе се могу сматрати обавезним и сталним у овој, породици најближој сродничкој групацији. Вертикално, оне се шире преко родитеља брачног пара до бабе и деде, па и до прабабе и прадеде, односно до оне тачке на којој постоје живи преци. С обзиром на фазу породичног живота, не постоје потомци даљи од властите деце, која у овом случају још живе са родитељима, тако да се ти односи могу ширити само у том смеру — на горе. Линија која повезује индивидуу са прецима је у сродничком систему традиционалног друштва нарочито изражена. Директно сродство истиче не само најближе крвне везе, порекло већ и значај и улогу коју родитељи и баба и деда имају у породици и друштвеној заједници. Ту се поклапају положаји које преци добијају по сродничком основу и положаји и улога коју стичу као учесници економских процеса и као извори културно значајних информација и знања. На тај начин је долазило до потенцирања и потврђивања улоге тих сродничких веза. У условима савременог друштва и урбане културе долази до периферизације старијих и њихових

социо-културних улога, што се изводи из преокрета у међугенера-цијском току културно драгоцених информација, али прописана обавезност одржавања тих односа и даље остаје и у великој мери утиче на понашање људи према родитељима и њиховим родитељима.⁵

Тим типом односа су по правилу обухваћена и браћа и сестре супружника. Кад то није случај, били су у питању поремећени или прекинути односи. Иако су сви информанти сматрали да је обавезност одржавања блиских односа са родитељима, браћом и сестрама већа у односу на било које друге сродничке везе, дешавало се да су ти односи понекад слабијег интензитета и блискости у односу на неке друге, генеалошки удаљеније сроднике. То је пре свега последица сукоба око наследства или неких других конкретних размирица у чијој је основи сукоб мишљења који произлази из промена у структури проширене породице и нестајања заједничког живота, јер ожењени синови и браћа све ређе остају у истој економској јединици.

Осим најближих генеалошких веза, у интимне сроднике могу бити укључени и они који су на већем ступњу удаљености у односу на мужа и жену (стричеви, тетке, ујаци и њихова деца). Такође не морају сви постојећи сродници које се налазе на истој удаљености у односу на брачне субјекте припадати и истој сродничкој категорији. На природу одржаваних контаката са сродством делује и квалитет специфичних интерперсоналних односа који су одређени индивидуалном и породичном историјом, односно, на састав и обим категорије интимних сродника утичу односи у које су људи били укључени у детињству, преко активности својих родитеља, као и то да ли су континуирано одржавани током каснијих животних фаза. Изразит значај за природу сродничког односа имају економска и професионална подршка и помоћ коју је брачна породица добила или добија од сродника. У том случају, генеалошка блискост нема прворазредни значај. Ако су рођаци помогли у налажењу посла, стана, при школовању и слично, готово обавезно припадају групи интимних сродника породице. Признавање односа, свест о припадању, осећање идентификације и реципрочног интереса са сродницима ван нуклеарне породице — та осећања су јача и делотворнија ако спољашњи сроднички односи функционишу и у тренуцима потребе или кризе (не само у смислу егзистенцијалних проблема већ и у психо-емотивним кризним ситуацијама, какве су, на пример, болест и смрт).

Код традицијске мигрантске породице лична наклоност не делује као самостални фактор који одређује тип односа са сродницима. Иако савремена градска породица има више слободе да свој емотивни став према неким сродницима актуализује кроз ближи и непосреднији, лични контакт, она није ослобођена друштвених и културних принуда које уобличавају те односе. Емоције нису једини и основни критеријум за избор рођака са којима ћемо одржавати блиске односе. Та су осећања усмерена у одређене друштвено дефинисане кана-

⁵ Joel H. Halpern and Richard A. Wagner, *Time and Social Structure; A Yugoslav Case Study*, објављено у конгресној публикацији америчких учесника на Међународном конгресу проучавања југоисточне Европе одржаном у Београду септембра 1984, 6.

ле. То се најбоље уочава при посматрању састава групе интимних сродника и ставови о њиховим међусобним правима и дужностима. Уз емоције, на карактер тих односа увек делују и други чиниоци, било да је реч о економским везама или само о друштвено пожељном понашању (што се нарочито испољава у односима жене и мужевљевих рођака, где њена стварна осећања не утичу на приписани им карактер, нити на женино понашање). Мада су неки информанти високог образовања, како муж тако и жена, говорећи о својим интимним сродницима наглашавали да су им они блиски и као пријатељи, у разговору смо откривали да су у тај круг укључене и особе са којима немају лични однос или, чак, изражавају неслагање са њиховим мишљењем и вредностима. Они су им једноставно рођаци и прихватају их такве какви јесу, што је изражено у ставу „Рођаке не можеш да бираш“. То је нарочито изражено код породица ниског образовања које од сродника не очекују ништа више осим да задовоље дужности и обавезе које су карактеристичне за одређени ниво сродничке интеракције. Контакти се, као што смо већ рекли, прекидају због сукоба око неких конкретних проблема (деоба имања, куће и сл.), а ретко због персоналних карактеристика рођака, мада се у свести људи тај стварни разлог може рефлектовати као неслагање и неприхватање личних особина одређеног сродника. Тако, не би се могло рећи да се чак и интимни сроднички односи претварају у пријатељске, јер не морају да задовоље неке индивидуалне, самостално унапред изабране садржаје, што је одлика пријатељских веза. И уопште, породица овог типа учествује у сродничкој интеракцији као целовита јединица, док су лични, интерперсонални односи са сродницима слабији; чак ни тада њихова природа није другачија од оне коју прописују места у сродничкој структури.

Значи, интимност сродничког односа не мора бити одређена само и једино степеном генеалогичке блискости, мада је изразит став да је обавеза и дужност овај тип односа одржавати првенствено с најближим крвним сродницима, а у пракси и јесте тако. Директно сродство има код тих односа најизраженије место и улогу. Кад дође до поремећаја или прекида веза, људи осећају жаљење, али не желе да на себе преузму одговорност за такву ситуацију. О нехармоничним односима са најближим сродницима нерадо се говори, што показује да се поремећени и прекинути односи са генеалогички блиским рођацима сматрају као друштвено непожељан, па и неморалан облик понашања („Срамота је, грота је то“).

Код традицијске мигрантске породице чији су унутрашњи, па тако и спољашњи односи у великој мери регулисани обрасцима традицијске културе, интимне сродничке везе се претежно развијају патрилинеарно. Афиналне и матрилинеарне везе, као доминантне у сродничкој мрежи породице, јављају се тамо где или не постоје патрилинеарни рођаци или је из неких разлога дошло до прекида односа са њима, или се сматра да пружају више предности. Уопштено посматрана већа оријентисаност породице на афиналне и матрилинеарне односе сродства последица је објективних околности и дате ситуације, а не слободног избора и опредељења. Међутим, жене и поред још увек снажног дејства агнатске идеологије налазе начина да

шире интензивне обрасце узајамности са својом најближом родбином. Иако интимне сроднике изучаваних породица већином чине рођаци мужа, тим типом односа су по правилу обухваћени и женини родитељи, браћа и сестре и они сродници чије је понашање имало значајну улогу у отклањању кризних ситуација (долазак у град, налажење посла, стана), а са којима само жена и њена породица порекла имају континуирано близак однос.

Када је реч о питању фаворизовања патрилинеарности у групи породици најближих сродника, запажа се несклад између изнетих ставова и стварног понашања. Иако је већина испитаника, како жене тако и мушкарци, сматрала да крвно сродство и сродство путем брака имају исту важност, стварно понашање и даље показује јак утицај агнатске идеологије. Патрилинеарност је посебно изражена у односима са сродницима који су остали на селу. На тај начин породица је много више оријентисана на село одакле је муж, нарочито ако постоји имање (својина). Односи у које је укључено и постојање земље показују највећу структурираност и институционализацију улога у односу на све остале сродничке везе које породица одржава и који чине њену укупну сродничку мрежу. Овде је потребно рећи да заједничко имање има улогу кохезивног елемента у сеоско-градским односима сродства, али је исто тако и извор највећих размирица и прекида контакта међу сродницима у условима кад они више не представљају корпоративну јединицу више су оријентисани на своју породицу прокреације.

*

* *

Мрежа непосредних сродничких односа досељеничке породице није ограничена на њену локалну средину — град. Она обухвата просторно и социо-културно удаљене појединце и групе. Осим са постојећим градским сродницима, породица одржава контакте и са делом родбине коју је оставила на селу. Физичка одвојеност од сеоске заједнице, што представља и најрадикалнију промену у животу миграната, не мора неопходно довести и најчешће то и није случај до прекида односа са сеоским сродницима. Такође, географска удаљеност не делује као самостални фактор који одређује тип односа са сродницима. То се уочава из чињенице да породица може да одржава односе истог степена блискости и са рођацима који живе у граду, као и са онима који су остали на селу. Интимност контакта и степен знања о њима и њиховом животу може да буде исти без обзира на просторну удаљеност. Како је Литвак доказао, ванпородични односи сродства са значајном реципрочном подршком и помоћи — што је одлика интимног сродничког односа — могу се одржавати и без географске близине између породице и њених сродника.⁶

Међутим, иако географска удаљеност између породице и сродства не мора да значи и мању блискост, постоји јасна корелација између тога колико близу сродници живе и колико често се виђају. Мре-

⁶ Eugene Litwar, *Geographic Mobility and Extended Family Conesion*, *American Sociological Review* 1960, Vol 25, No 3, 385—394.

жа активних сродничких односа нуклеарне породице као одређени социјални ентитет који представља релативно трајно (али не и статично) груписање индивидуа и група на основама брачних и крвних веза, мора имати одређен степен интеракције и комуникације као основни захтев њеног постојања. Очекивања у том погледу се мењају са повећањем близине становања, тј. очекује се, и остварује, већа учесталост непосредних и телефонских контаката. Телефонска комуникација међу интимним сродницима у граду готово је свакодневна, а размене посета може бити и више пута у току недељу дана (овде се не мисли на међусобна посећивања са једним сродником и његовом породицом, већ са свим особама и породичним групама које припадају кругу интимних сродника). Међусобна посећивања блиских рођака који живе у истом граду могу бити договорена као и непланирана („Када смо у пролазу свратимо“), што значи да не морају бити подстакнута неким одређеним разлогом. Њихови односи нису сведени само на период криза већ су стални и имају значајно место у свакодневном друштвеном животу породице. Уз свакодневну телефонску комуникацију, која значи проток информација о већини сродника, остварује се висока учесталост контаката и висок степен знања међу сродницима који одржавају блиске односе.

Сеоско-градски односи сродства, због географске удаљености и бављења различитим делатностима (пољопривредне и непољопривредне), што резултира и другачијом структуром слободног времена, допуштају редукцију непосредних сусрета, али само до одређене границе. Контакти са сеоским сродницима такође се одржавају стално, нису ограничени само на периоде криза какве су болест и смрт, мада такве ситуације имају највећу снагу обавезности. Сеоско-градска сродничка комуникација се уобичајено и најчешће одвија кроз узамјамне посете и телефонске разговоре, као и кроз размену писама ако је удаљеност велика и не постоји други начин контакта. Посећивања могу бити врло интензивна, са готово недељним разменама, или су ограничена на путовања мигрантских породица „кући“ током годишњих одмора и празника (29. новембар, 1. мај). Нарочито су честа путовања породица које имају имање (породично или лично власништво) и кућу, или ако су родитељи или неки од сродника болесни или немоћни. Тако, као сеоске интимне сроднике можемо означити оне које породица посећује кад год је то могућно, а у међувремену контакт одржавају телефонским разговорима или преписком.

У односу на помоћ која се очекује или пружа сродницима, нарочито у кризним животним ситуацијама (материјална и новчана давања, школовање деце, тешка болест и смрт) не постоје веће разлике које би зависиле од тога да ли сродници живе у граду или на селу. То значи да породица показује исти степен очекивања и обавезности који је карактеристичан за интимне сродничке односе, без обзира на то да ли су ту сродници просторно удаљени или нису. Разлика се испољава једино у приписивању веће функционалности градском сродничком окружењу у обављању домаћих, практичних послова и услуга које су везане за урбану средину. То је разумљиво с обзиром на веће могућности тих сродника да пруже такву врсту помоћи у односу на географски удаљене сеоске рођаке. Како живе у граду,

могу директније и без већих напора да учествују у животу породице и њеним свакодневним активностима, било да су оне везане за делатности у домаћинству или за завршавање одређених послова у граду и неким његовим институцијама (општине, различити уреди, вртићи и сл.). Градски интимни сродници пружају помоћ у кућним пословима кад је жена болесна, приликом реновирања стана, воде бригу о деци кад су родитељи заузети, и то следећи образац традицијске поделе рада на мушке и женске послове. У домену мушкараца су „тежи“ послови који су везани за функционисање домаћинства, као и финансијска размена са сродницима (позајмице, заједничка улагања). Жене размењују помоћ око „женских“ послова. На тај начин су међу тим сродницима успостављени обрасци сталног давања и примања умерене помоћи и услуга и размене информација, а који одговарају условима градске средине у којој живе. Међутим, градски рођаци имају најзначајнију улогу у животу миграната и њихових породица непосредно по доласку у град. Односи сродства имају значајну улогу у укључивању дошљака у нову друштвено-економску и културну средину, која захтева прихватање и усвајање нових модела понашања у многим доменима живота и рада. Постојећи градски рођаци су ти који обезбеђују услове за прелазак (налажење посла, места за становање, новчана помоћ у почетку), а често иницирају и само одлуку о пресељењу у град. Они су оно што је познато у новој и страниј средини. С друге стране, сеоски сродници, независно од стварних потреба породице, економски помажу њен опстанак у граду сталним давањем пољопривредних и других производа којих има на селу.

Уопште, може се рећи да су, без обзира на форме њиховог испољавања, између породице и категорије интимних сродника успостављени и трају обрасци узајамног помагања, солидарности и колективизма, што су основне вредности традицијске културе.

У односу на интимне сродничке односе, односи са *ефективним сродницима* се јављају као секундарни ниво размене са сродством. Одликују их мање учестали и мање блиски контакти било које врсте. Те везе се обнављају кроз међусобна периодична посећивања и приликом пригодних ситуација као што су свадбе, сахране, испраћаји у војску и остале свечаности и ритуали особени за „народну“ културу. Припадност тој сродничкој категорији подразумева обавезу позивања и одазивања на те церемонијалне догађаје. Нарочито је јако осећање дужности да се присуствује сахранама и на тај начин искаже учествовање у болу сродника, а тако и поштовање везе која међу њима постоји („Тада се не прави питање колико је далек род“).

Ти односи нису лишени сваке обавезности, што се испољава нарочито у кризним моментима, али нема оне блискости која би обезбеђивала и помоћ у домаћим пословима и активностима. Такође је израженији индивидуални избор понашања.

Ако посматрамо састав групе ефективних сродника, запажа се већи степен уједначавања односа са патрилинеарним и афиналним (и матрилинеарним) сродницима. Тим типом односа обично су обухваћене особе (и њихови потомци) са којима су супружници у детињству, док су родитељи одржавали и неговали те везе, били у ближем

додиру, али су се временом удаљили у том смислу да нису наставили да са њима имају дубље контакте.

За ефективне сродничке односе нису карактеристични обрасци сталног испомагања путем материјалне размене и радне помоћи, па тако ни слобода да се сродници једни другима обрате за услуге у планирању породичних активности, што су основни садржаји којима се одликују односи са интимним сродницима као сродничком категоријом која је породици социјално најближа. Међутим, оно што се јавља као заједничка особина односа према сродству, уопште, без обзира на степен остварене блискости, јесу обрасци солидарности и колективизма који се примењују у изразито кризним ситуацијама. Кад из неких разлога, било да су у питању објективни или субјективни фактори, затаје односи са интимним сродницима, породица може да се оријентише и очекује помоћ од својих секундарних сродника. Тако се у породичном животу, у односу на интеракцију са интимним рођацима, ти односи јављају и делују као додатно поље сигурности, нарочито у психоемотивном смислу (социјална идентификација).

*
* *

Природа веза између градске породице и њених ванпородичних сродника показује да се прилагодљивост сродничког система у нас испољава управо кроз његове могућности да у одговору на нове услове које му друштво и одређена социо-економска и културна средина пружа, развија и нове функције које обезбеђују његово даље трајање и употребљивост. Односи сродства имају своју функционалност и ван традиционалног оквира сродничке корпорације.

Функција сродничких односа као механизма социјалне идентификације важна је као одбрана против изолације и осећања усамљености и губљења примарних контаката, што чини нераздвојну карактеристику живота у великим градовима. Она има још већи значај у „мигрантској ситуацији“, кад се људи налазе у новој и странијој средини. Друга, али не мање важна улога тих односа у вези је са практичном помоћи и подршком коју сродници пружају једни другима. С обзиром на то да породица живи у одвојеном и засебном домаћинству чија стабилност првенствено зависи од професионалног успеха и зараде њених чланова, одржавању односа са сродницима кроз размену домаћих послова и услуга посвећује се мало пажње. Тако многе услуге и видови сродничког испомагања, и контакта уопште, остају занемарени. Међутим, кад посматрамо значај сродничких односа у налажењу посла или стана, или у свакодневним активностима око домаћинства, затим бриге о старим или болесним особама или о деци, постаје јасно да они имају важну улогу у животу породице, јер су то често проблеми које породица из различитих разлога не може да реши.

Ако функције ванпородичних сродничких односа разматрамо у контексту шире друштвене ситуације у којој наша градска породица има све мању економску моћ, а, с друге стране суочени смо са недовољном развијеношћу облика друштвене солидарности за помоћ појединцу и породици, уочава се да спољашњи сроднички одно-

си имају и шири социјални значај. У том смислу бисмо те везе могли посматрати на општијем плану као врло функционално поље социјалне помоћи које у тренуцима личних и породичних криза делује као један, а често и једини начин њиховог превладавања.

Међутим, као што смо показали, односи породице и сродства нису ограничени само на кризне периоде. Њихова стална и свакодневна комуникација веома је жива и интензивна, што показује да постоји висок степен заинтересованости и оријентисаности породице на сроднике. Сроднички односи и даље трају као важан део њених укупних друштвених веза. Ако као положај породице у односу на шире сродничке везе одредимо као степен очекивања да им у савладавању одређених животних ситуација помажу сродници, може се рећи да је брачна породица у нашем друштву мање индивидуализована од породице савремених друштава на Западу, где је индивидуализам и индивидуално постигнуће једна од основних вредности. Уз уважавање општих услова у друштву који доприносе репродукцији традицијских вредности, то се може објаснити оствареним континуитетом вредности солидарности, колективизма и узајамног помагања међу сродницима. Градска култура не утиче битно на карактер и природу сродничких односа. Код људи који су кроз више покољења везани за град долази до слабљења утицаја агнатске идеологије и сужавања обима активних сродничких веза, али су ти, традицијском културом уобличени обрасци понашања и даље основни захтев који се мора задовољити да би односи сродства функционисали и трајали без ремећаја и прекида. Дакле, традиција и култура јављају се као фактор структурирања реалности који је исто толико важан као и друштвено-економски процеси, јер између социјалних и културних промена не постоји аутоматизам.

Zorica Ivanović

URBAN FAMILY IN A KINSHIP RELATION SYSTEM

— Contribution to the Study —

Summary

Analysing kinship network of certain nuclear family type (traditional migrant family), this paper will try to shape the structure of kin relations that function in urban surroundings of our society. The main goal was to examine if urban culture influences the intensity and manner of relationship between close-family and further relatives. In other words, we want to explore to which extent traditional cultural and ideologic base continues to articulate its nature. This brings the need to determine direction and extent of spreading active relations among kin, which are understood as action between existing blood and marriage ties, as well as to explore behavioral patterns.

Family does not have the same relationships with all relatives. According to the intimacy of contacts, and degree of knowledge between them, it is possible to classify family relations towards the kin. In this way we observe two categories of relations in kinship network maning two types of active kin relations. They indicate different degree of social closeness between family and relatives, different degrees of kin interaction manifested by different behavioral patterns, rights and duties.

Classifying kin relations in this way, we are forming rather social than genealogical definition of kinship. To determine the degree in which urban culture influences the characteristics of family relations with further relatives, we appointed family of urban origin through several generations, as a control group.

Analyses were performed on the material collected by field work in few towns in Serbia (Beograd, Titovo Užice, Šabac). The results concern only the certain types of family organisations, and are ratner showing some particularities in explored relationships, than offering conclusions.